

UIT „DE AANMERKINGEN VAN HENDRIK ULHOORN”

DOOR

G. H. BISSELING.

Aan de hand van een chronologisch overzicht — zooals tot dusver nog in geen enkel tandheelkundig werk of vakblad voorkomt — van aankondigingen in couranten van vroeger, heb ik U in een vorig artikel kunnen mededeelen, dat de tandheekunde hier te lande in de jaren 1650—1750 o.m. uitgeoefend werd door tandtrekkers, tandpijnmeesters, vervaardigers en vervaardigsters van kunststanden, ivoordraaiers, rondtrekkende kwakzalvers en heelmeesters.

Omtrent die uitoefening van ons beroep door heelmeesters wensch ik heden het een en ander U onder het oog te brengen en verzoek Uwe belangstelling voor hetgeen geschreven is door een „Voorlezer in de Ontleed-Heekunde, Lid der Koninglijke Societeyt van Wetenschappen te Berlijn, Lithotomus der Provinciën van Overijssel, Utrecht, der Stad Haarlem, en de Diaconie van Amsteldam”, door den Amsterdamschen heelmeester Hendrik Ulhoorn.

Uit zijn eigen levensbeschrijving blijkt, dat hij geboren is te Leiden, het vak leerde van zijn vader, voor de uitoefening daarvan op 17-jarigen leeftijd, tijdens de Fransche oorlog naar Brussel — waar de hospitalen en gasthuizen opgepropt waren met gewonden en zieken — vertrok. Hij was tegenwoordig bij het beleg van Doornik, maakte de veldslag van Malplaquet (1705) mede, werd in 1713 te Leiden bevorderd tot heelmeester, volgde ruim een jaar de lessen van Duvernej te Parijs en vestigde zich daarna te Amsterdam.

In 1731 werd hij aangesteld tot voorlezer in de ontleed- en heelkunde; aanvaardde — gelijk lectores ook nu nog doen — zijn post met het houden eener redevoering. Op hetgeen hij te Parijs gezien en geleerd had, liet hij zich niet weinig voorstaan, doch in de voorrede, die hij plaatst bij zijne vertaling van de „Heelkonstige Onderwijzingen” van den beroemden chirurg Laurens Heister, leest men, dat hij dit niet doet tot eigen aanprijzing, maar: om den Jongeling tot vlijt en ijver aan te moedigen en te doen begrijpen hoe goed het is dat dezulken, die op hare brosse bequaamheden leunen, om dat ze niets gezien of bijgewoond hebben, zij evenwel in haar waan olijven, zonder te geloven hoe zij meer tot ongeluk als tot nut verstrekken.”

Dat door den oorlog meer gelegenheid bestond om te zien, wat anders niet zoo dagelijks voorkomt, geeft hij toe, doch zegt wederom: „maar hoe vele andere gelegtheden zijn er niet, die wanneer men ze zegt, ligt zouden te vinden zijn. Het komt hierop aan; de meeste zijn in de leeringe te traag, te dom, te lui, of zonder vermogen, en dus vinden zij geen gelegenheid om te leeren kennen, hoe nodig het is geen tijd te verzuimen, nog moeite en kosten te ontzien.”

Zooals ik reeds gezegd heb, vertaalde hij uit het Duitsch het werk van Laurens Heister en voegde daaraan toe zijne „Aanmerkingen” en 15 platen met beschrijving.

Uit die Aanmerkingen en beschrijving der platen zal ik nu het een en ander voorlezen, om U een duidelijk beeld te geven van de uitoefening van ons beroep in die dagen en hoe zoo'n eenvoudig heelmeeester belang stelde in onze beginnende, Fransche vakliteratuur. Ik zal aanhalen uit hoofdstukken, waaraan hij zijne aanmerkingen vast knoopt en begin met het 67ste hoofdstuk „Van het Branden aan 't oor tegen de Tandpijn.”

„Konstgeoeffenden — aldus Heister — als Neek, Solingen, Dekker, Valsalva e.a. ondervonden zeer nut en dienstig te zijn, agter aan het oor het gedeelte boven het oorlapje, hetwelk men den Tegenbok noemt, met een ijzer te branden.”

Ulhoorn zegt hieromtrent: „Zommige snijden of branden niet alleen agter tegen de schulp van 't oor, maar zelfs ook van binnen, denkende: is een weinigje goed, zo mag ook veel geen quaad. Ik heb weinig voordeel uit deze bewerking zien voortkomen, 't welk de meeste heilkundige menen herkomstig te zijn uit het niet wel treffen der zenuw, die de gemeenschap met de tanden heeft. Om welker den geleerden Valsalva zeer distinct, gedagte zenuw, en haar plaats aanwijst, andere willen, dat men op de slag der arterie achter het oor zal branden, dat ik zo goed niet oordeel. Dat deze konstbewerking als nuttelijk dient aangemerkt te worden, bewijzen wij niet alleen met de opgenoemde schrijvers, bij onzen Auteur aangeprezen, maar Scultetus en Spigelius, die mede voor deze operatie zijn, voegen daarbij, dat het snijden op die plaats even zo veel als het branden uitwerkt, van welke gedagte Marc. Aurelius Severinus niet schijnt te zijn, omdat die groote man meer dan anders de brandingen omhelst. Mij is een heelmester bekend, die in en buiten het oor is gesneden en betuigd zulk van nut geweest te zijn, dog ik heb 'er verscheidene gesproken, die na dat zij zware toevallen en smertelijke behandelingen hadden uitgestaan, meer tandpijn kregen, dan ze te voren gehad hadden.”

Bij het hoofdstuk „Van de Haazemonden”, teekent hij aan, dat er enkele, dubbele en samengestelde zijn; dat is „wanneer niet het vlezige, maar teffens de beenstoffen wangeschapeu zijn; hierin bestaande, dat een der beide bovenkaaken voor opwippend of rijzende is, waer door te vreezen staat, dat zodra de tanden zullen uitkomen, dezelve in de te zamengehegte lip ingroeien,” deze beide beenderen zijn somtijts van een gespleten, zodanig dat die scheiding tot agter het verhemelte eindigt. Menigmaal gebeurt het dat deze spleet met zulk een verlies van stoffen is, dat men bijna geen verhemelte in de mond vind, als wanneer men ongehinderd de inwendige neusdeelen voor het oog bloot ziet.”

Als hij overgaat: tot de operatie ter herstellinge en volmaking der natuurlijke gestalte” schrijft hij: „Indien de bo-

venkaak des Lijders sterk omkrult, zodanig, dat zij buitenwaarts uitzet, zo is 't zeker, dat dezelve naderhand tanden bekomende, te sterk in de lip zullen ingroeijen, waar door schromelijke wanorders volgen. Daarom neemt men deszelfs rand met een snijtang weg, en met een stilet verbreekt men de zaden der tanden die (bij kinderen) in de kassen ter uitgroeiing gereed leggen. Zo de eene zijde der kaakbeenderen verder als de andere uitsteekt, dan moet men de hoge zij of de uitstekende punt met een snijtang niet alleen wegknijpen, of met een stevig mes wegsnijden, maar de kassen der tanden, waaruit dezelve schuijns groeiende verwacht worden, vernietigen, om dat het beter is geen tanden te hebben dan toevallen, en een groote misgestalte te zien volgen.

Vervolgens heeft hij het over: „Van de Kanker der Lippen” en „Van het openen der gesloten Mond.”

Bij het eerste teekent hij aan: „dat men bij het uitsnijden der Kanker niet te spaarzaam moet te werk gaan, maar veel liever een gedeelte van het gezonde wegnemen, dan dat er eenige quaadaardige stoffen, hoe klein die ook zijn, overblijve,” bij het tweede wordt, wanneer zoodanig een toeval door kwetzing ontstaat, de mond door mondschroeven geopend.

Van de mondschroeven prefereert hij die van zijn kunstbroeder C. van Solingen.

Dan komen wij aan het hoofdstuk 77. „Van het Schoonmaken der Tandten.” „Niettegenstaande men deze operatie voor geen heelkundige handgreep behoort aan te merken, zo kan het echter niet schaden, deze behandeling een plaatsje in 't werk te vergunnen. Vooral om nog iets ten voordeele van die gene, welke buiten staat zijn de Fransche tale te verstaan, iets mede te delen. Anders die het frans verstaan, vinden een meer als gemeen werk over de behandeling en genezing der gebreken, die aan de tanden en kaak behoren geoeft te worden, 't welk beschreven en met zeer fraije plaaften voorzien is, door den kundigen Heer Pierre Fauchard, onder de titel: *Le Chirurgien Dentiste*. In alle voorvallen tot

witmaking der tanden moet men zig mijden van de knagende zuuren welke uit Salpeter, Vitriool enz. gemaakt worden, dewijl zij (schoon de tanden voor een kleine tijd wit worden) alle beenderen vijant zijn, de tanden aanstonds bederven, en stukswijs, of met brokken doen uit de mond vallen. Onze Hr. Schrijver wil dat men de kalk met de vertoonde werktuigjes zal afsteeken, dewelke niet zeer gemakkelijk volgt voor dat men met een zuur, 't welk maar weinig en matig gebruikt geen quaad doet, de tanden wrijft. Waar door de kalk los en gemakkelijk word afgestoken. Hier toe gebruik ik zuiver Citroenzap, waar meede ik eenige malen voor het werk, of zelfs den dag te voren, de kalk bestrijk. Wijders moet men zig even zo wel voor Sp. Salis als voor Spir Vitrioli wagten, die zo wel de een als den ander, schoon men de tanden aanstons met water afwast, in deszelfs beenpijpen indringd; en dit Acidum met het Alcalis wezen vereenigt zijnde, maakt de beenderen zodanig bros dat zij na verloop van weinig tijd brokkelen en verknaagt worden. Om deze reeden zijn alle zachte schavende en uit vaste zouten bestaande midelen dienstig, welke als poeders of opiaten met honig kunnen vermengt worden, waaronder men nooit de terra Japonica en Mirrhe moet vergeten, om de tanden zomtjits daar mede te wrijven."

Ik laat even volgen wat Heister in dit zelfde hoofdstuk zegt n.l. dat de beste manier om de tanden goed en zuiver te bewaren is: „dezelve des morgens vroeg, nademiddag en 's avonds na den eeten altijd met schoon water en de vingeren te zuiveren, en daar benevens om de 8 of 10 dagen eenmaal een zagt tandpoeder te gebruiken." Geachte Collegea, men kan niet zeggen, dat onze voorloopers aan de mondhygiëne geen aandacht geschonken hebben of nagelaten hebben daarop te wijzen.

In het volgende hoofdstuk „Van de holle Tandens" laat Heister zich o.m. uit: „Wanneer dan nu een tand begint hol te worden, moet alvorens de holligheid van de daarin zijnde onreinigheid met een speldehoofd, penschagt, tandstoker, of andere werktuigen gezuiverd en daarna met wit wasch gevuld

worden, dan kan er verder geen vuiligheid meer in vergaderen, en de tand wordt voor verdere verrotting behoed; dog men moet zorge dragen, telkens, als er wasch uitvalt, dat men er weder versch insteekt. Als de verrotting in de kiezen is, zo is 't nog beter, dezelve met klein gesneden goude of loode plaatjes te vullen; waarmede veele Heelmeesters behendig weten om te gaan. Of als men een stukje lood na de gedaante van het hol snijdt, en daar in dringt, dan zal het veeltijds beter en langer als de plaatjes daar in blijven zitten, waar door de tandpijn mede verhoed word."

Daarop merkt Ulhoorn aan: Indien de tanden ter zijde of boven op beginnen te bederven, en men deze voortgang wil beletten, dan diene men het zwarte vlakje, dat zig vertoont, met een vijltje weg te raspen, en vervolgens met een poeder van mirrhe dagelijks te wrijven. Het vullen der holle tanden met wit-wasch kan niet bestaan, om dat de vogten, die zig in 't hol bevinden, het wasch beletten te kleven. Ook kan het eigentlijke loot zig niet wel voegen naar de holte der tand. Om deze reeden vinde ik het best; een of meer korreltjes heldere Mastic met een drupje brandewijn in de vijzel tot een deeg gestampt in de kies of tand te kauwen, 't welk daar in hard word, wel houdt, en teffens tegen de verderving zeer dienstig is. Wanneer men de holte met lood vult, moet men daar toe gebruiken het tin waar mede de haardplaatsen vertint worden, 't welk om zijn dunte en weekheid door een klein werktuig zeer gevoeglijk in de holligheid kan ingaan. Door het branden word veeltijds de pijn niet alleen vaardig gestild, maar dezelve blijven ook somtijds voor altoos geheel weg: niet om dat de rotting gestuit word; maar als men het geluk heeft dat de zenuw en vaaten, die in de boezem des tands gelegen zijn, vernietigt worden, zo is ook het gevoel en de voeding voor altijd in die tand weg: en daarom is het nodig, dat wanneer men de tanden zal branden, men zeer dunne, dog langwerpige brandijzertjes gebruikt, ten einde zij langer heet mogen blijven en er diep genoeg ingaan. Van deze cou-teriën moet men er 2 à 3 in 't vuur hebben, om zeker te zijn

dat dezelve wel gloeiend gebruikt worden; ook moet men die ter plaatse daar men ze zal aanvatten, met een strookje nat linnen omwinden, om dezelve verzeekerd te kunnen vasthouden, zorg dragende dat men de lippen of de tong des Lijders niet treffe. Zommige, om zeker te gaan, dat men de zenuw des tands zal verschroeien, alschoon het brandijzer in 't hol niet kon ingaan, vullen de holte met een klein dotje fijn plukzel, nat gemaakt in Ol. Charioph. Spice, Thereb, enz., waarop het ijzertje gezet zijnde kokend tot in de diepte des tands indringt en dus de vaten vernietigt, 't welk prijselijk is, niet alleen om de pijn, maar ook om het verderf op dezelve tijd weg te nemen.

Bij het hoofdstuk: „Van het stillen der Tandpijn”, zegt onze heelmeeester: Tegen dit kleine gebrek in 't oog, maar in der daad droevig ongemak voor de lijdende, is zeer weinig nog zekers uit te voeren. Om deze reeden gebruikt men alle mans raad, die dán mét nut en dán zonder voordeel gebruikt word. In de tanden steekt men een propje van plukzelen in wat olie van Nagele en Origo en diergelijke brandende oliën nat gemaakt, maar het best vooral is, zo het d'onderste tanden zijn, dat men met gemaakte pilletjes van Camphora en Opium de holle tand vuld, waardoor veeltijts de pijn bedaald; ook kan men een mond-spoeling maaken van Sp. Vini, Comphor Opium, enz., waar mede men spaarzaam de plaats der pijn wast en agt geeft dat men zo als bij de pillen om des Opiums wille geen speegsel nederslokke. Op de afgelegene plaatsen zoekt men door afleiding, wegens de zo genaamde zinkingen, dienst te doen door aderlaten, purgeren, spaansche vliegen te leggen, enz. waar door men veeltijts voor een tijd, van de pijn ontheft word, doch het allerbest dat ik van diergelijke middelen heb ontmoet, is het opsnuiven van gedroogt zout, 't welk men, om niet bij ieder bekend te zijn, met minium, of smalt, om een rode of blaauwe couleur te geven, verft: door dat opsnuiven ontlasten zich de voorhoofds, wiggebeens en kaakboezems, zeer sterk, waar door menigmaal zeer nutte afleidingen gemaakt worden. Zomtijds worden deze pijnen

door schrik, hoop of andere gemoetsbewegingen benomen, zo als ik nu nog voor weinig tijd door een aanzienlijk Heer gedwongen werd te geloven, dat een onzer eerste Ministers in staat is, en ook dagelijcx de zwaarste tandpijne geneest door aanraaken en eenige woorden te spreken, die dan veel indruk hebben, dat des Lijders passie en opgetogenheid, deszelfs tandpijne doen vergeten, welke kragt, nog door staats- nog door arme man op mij eenig vermogen zoude hebben.

Daarna krijgen wij een hoofdstuk: „Van het gelijk maken der uitstekende en ongelijke Tandten.” Daarvan zegt onze Amsterdamsche chirurgijn: Indien men de tanden niet garen wil missen en voor de uitstekende punten bevreest is, dan bedekt men dezelve met dat deeg van mastik waarmede, zo als even gezegt is, de holle tanden kunnen gevuld worden. De jonge kinderen, welke de verwisseling der tanden zullen ondergaan, zijn veeltijts scheef-groeiing van hare oude tanden onderworpen, om dat de nieuwe door haar opkomen dezelve buiten haar rang stooten, inzonderheid, wanneer de opkomende tand aan zijn boven eind dun en spits is, zo als bij de honds en snijtanden gebeurt, als ook de oude maar een wortel hebben, en de nieuwe spits zijnde ter zijde malkander voorbij groeien, zonder der ouden haar wortel te vernietigen, gelijk bij de maaltand altijd geschiet, en dus blijven d'oude en nieuwe altijd gevoed, schoon zij als dubbel naast, of agter malkander staan. Hier door word wangestalte veroorzaakt en in vervolg van tijd toevallen. Om deze reeden moet men de ouden zo haast 't doenlijk is, wegnemen, die zig ook ligtelijk door een koevoetje laten uitligten: zelfs heb ik er menigte (volgens mijn gebruik) met de nagel uitgebroken. Indien de nieuwe tant volgroeid en niet de oude reeds vast zit, zo moet men evenwel om de welstand des monds de oude uithalen waarop wel dient gelet te worden, op dat men de nieuwe niet weg neeme, wijl de oude zekerlijk niet zo lang als de nieuwe in de mond zal blijven. Zo dra men gewaer word, voor of omtrent de tijd der wisseling, dat, 't zij bak of andere tanden, los worden, zo moet men dezelve zonder uitstel wegnemen,

ten einde de nieuwe tanden behoorlijk plaats mogen vinden en een goede geschikte rey met de andere tanden mogen geformeerd worden.

Hoofdstuk 81 behandelt het tandtrekken. Voor dat tandtrekken, zegt Heister o.m., heeft bijna ieder heelmeester een bijzonder werktuig bedacht. Ulhoorn teekent aan: „'t Gebeurd dikwijls dat zommige toevallen na het tandtrekken gezien worden, hoewel in mijne oefening zulx tot heeden toe niet gebeurd is; niet te min moet ik niet ontkennen, dat ik verscheide lieden heb behandeld, die door het trekken van tanden toevallen bekomen hadden. Onze Hr. Schrijver doet hier een verhaal van deze operatie, als of die bewerking niet dan door 't zien kon geleerd worden; dog indien men zig de moeite wilde geven van dit werk nadrukkelijk te spreken, zo verbeelde ik mij dat we van dit, zowel als andere stukken leerzame lessen zouden kunnen mededelen. Maar dewijl dit verachte werk meer door eige lieden en door Quakzalvers, schoon meest onkundig en door grove handeling zonder overleg, op zijn mofs plomp word uitgevoerd, zo agte ik niet nodig over deze stoffe mijn tijd te verliezen, radende veel liever hier over na te lezen den berugten Fauchard, die breeder over dit stuk in de Franse tale heeft geschreven, en waar bij de meeste werktuigen zeer duidelijk te vinden zijn. Alleenig zal ik zeggen, dat dewijl alle werktuigen der heelkonst als hefbomen in verscheide soorten zijn aan te merken, wij die, welke tot het uittrekken der tanden dienen en van de eerste soort zijn, zo moeten aanmerken en met dezelve ook niet anders kunnen werken, dan in zeer losse en maar een wortel hebbende tanden, onder dewelke geen maaltanden dan de alleragterste en zomtjids de voorste kunnen gerekend worden. Zo nu deze los en gemakkelijk gleydende zijn, dan kan men dezelve optrekende uithalen, waar toe, indien het boven tanden zijn, een regte tand (als bij Tab. 9 fig. 12) dienstig is en indien het ondertanden zijn, kan men een tang met kromme bekken gebruiken, nogtans zo, dat dezelve de tand sluitende vat, daar in tegendeel de tangen die als hefbomen trekken, nooit de tan-

den moeten nijpen, vermits haar kragt bestaat in 't buitenwaarts overwippen der tand. Als de tanden geheel of wortels uitgestoten of geligt moeten worden, daar toe is 't onmogelijk het werktuig van onzen Hr. Schrijver fig. 21, Tab. 14, te gebruiken, maar men verkiest een veel beeter en handiger door mij Tab. 9, fig. 13, afgebeeld, waar mede, om dat het hegt agter plat rond is, vaster kan gedrukt worden, behalven dat het om zijn korthedshalven veel handiger en voorzigtiger kan bestuurt worden. Waar bij nog staat te vermanen, dat men met dit werktuig opererende vooral moet zorgen, dat bij het doorschieten, 't zij dat de tand volgt of niet, deszelfs punt of voorste einde geen andere delen beledigt, zo als ik wel eer door een onvoorzigtig Heelmeester heb zien gebeuren, die een ondertand willende uitsteken, afschampte, en door het verhemelte des monds tot in de neus stak: daarom is het geraden, dat zulk een werkmeester of de nodige handgreep, die daar bij eigen is, nauwkeurig lette, namentlijk, dat hij den koevoet niet alleen in de vuist maar met alle zijn vingers omvatte en de duim van dezelve hand tegen de kaak zette, om zo dra als het instrument doorschiet, met de duim te verhinderen, dat de koevoet niet verder, als nodig is, in de mond kome door te vallen. Over alle de werktuigen, die men tot de tandtrekking in 't gebruik heeft, zijn veele overwegingen te maken, en tot geene operatie in de heelkonst, is de kunde der Mechanica nodiger als tot deze, en niet tegenstaande dit, zo worden nogtans de onkundige Landlopers omtrent zulke en meer andere stukken zeer ligtelijk tot schade der Inwoonders toegelaten. Dat de vermogende kragt van deze werktuigen nodig is te weten, bewijst het enkele werktuig bij onzen Hr. Schrijver Tab. 14, fig. 22, 't welk een der nutste is dat ik tot het trekken der onderkaaks tanden ooit weet uitgevonden te zijn, dog met dit onderscheid, dat de haak waar op de duim moet rusten, twe derde korter moest zijn, vermits na mate dat d'agter lengte vermeerdert en de voorste korter is, die bewerking veel ligter en gemakkelijker volbragt word. Tot deze uitvoering heb ik een werktuig, dog iets onderscheiden van dat van

onzen Schrijver, waar mede de ondertanden heel zeker en zonder moeite worden uitgenomen, niet tegenstaande aan dezelve verscheide en brede wortels gevonden worden, die niet zonder scheuren der kassen kunnen volgen."

Een zeer belangrijk hoofdstuk volgt nu, n.l. het 82ste: „Van het inzetten der Tandten." Heister deelt er niet veel bijzonders over mede, doch Ulhoorn is daarover zeer uitvoerig en over dit gedeelte onzer kunst geeft hij aardige bijzonderheden. Hij schrijft: „Men moet veel onderscheid maken of de tanden door uiterlijk geweld zijn weg geraakt en ook hol zijnde, uitgetrokken zijn geworden, dan of dezelve door quade gesteldheid der zappen, inzonderheid door scheurbuik, eerst door verderf van het tandvlees, 't los worden van hare banden, en eindelijk door oprijzinge of uitzakken buiten haar kassen enz. verloren zijn. In den eersten toestand kan men veilig konsttanden inzetten om dat hare naaststaande het vermogen hebben die door konst gemaakte tanden, daar aan gehegt zijnde, te kunnen houden, ook is dat tandvleesch in staat de drukking te verdragen, maar, wanneer deze wange-stalte door bederf der zappen d'oorzaak van dat verlies is, is 't zeker, dat niet alleen de uitgevallene met dit gebrek waren aangedaan, maar de naaststaande volgen ligtelijk dezelve gang, en daarom mag men aan naaststaande zwakke tanden de konsttanden niet binden, dewijl wij dezelve des te eerder zouden los maken en mede doen uitvallen." Geachte Collegaë volgen wij nog niet heden ten dage deze raadgeving bij het plaatsen eener brug of prothese, wanneer de elementen door pyorrhoe of ouderdom minder vast in hunne alveolen staan? „Behalven dat de ontsteltheid van het tandvleesch, waarop de konsttanden met haar sleuven moeten leunen, deze drukking niet mag gevoegt worden. Het onderscheid der voorkennisse, rakende het inzetten der tanden, is zeer groot, wijl men uit het voorverhaalde moet opmaken of het mogelijk en nodig is zulx te volbrengen, als mede om dat zommigen een alleen of verscheide naast malkander staande tanden moeten ingezet worden die dan ook naar den aard der tanden die weg zijn

moeten gefatsoeneert zijn; en schoon over deze stoffen (die in 't oog der onkundigen weinig van waarde is) veel kan gezegt worden, zo zal ik nogtans maar weinig noodzakelijkheden aanhalen, uit dewelke ik verwagte, dat de geenen die deze handgrepen verstaan, of bequaam zijn den werkman 't nodige te beduiden, dat zij dit stuk ligtelijk zullen kunnen behandelen. Men maakt de tanden uit onderscheide stoffen, welke zo van aard dienen te zijn dat dezelve niet ligt van couleur veranderen of bederving aannemen, om welke reeden men daar toe menschen tanden gebruikt die men uit dootshoofden neemt, waar op het verglaast leggende in der daad zeer natuurlijk is. Indien het gebeurd dat men er verscheide naast malkander zal inzetten, dan worden dezelve door een goud of zilver plaatje aan een gekoppeld, waarvan nader zal gesproken worden; ook gebruikt men tanden van dieren, mits dezelve daar toe bequaam en handelbaar zijn, onder welke men verkiest zeepaarts, zeekoeijen, olifants, ossen, paarden en Muylezels tanden: buiten deze, gebruikt men met veel vrugt zware osseschinkels, waar uit het merg genomen en 't vet door water en kalk is weggekookt, welk been op zijn hardste plaats aan stukjes gezaagd die meer als een tand uitmaken, ja zelfs voor een gehele rey dienen kunnen, welke om haar droge hardheid een witte couleur houden, behalven dat ze zich na de mond voegen: vele gebruiken yvore of olifantstanden, maar dewijl ze te schielijk geel en zwart worden, zo gebruikt men, bij gebrek van de genoemde schinkels, Zeepaarts-tanden, voornamentlijk als de stukken groot moeten zijn. Veeltijts gebeurd het bij 't inzetten der konststanden, dat men dezelve eene bruine couleur moet geven, om dat de naaststaande tanden bruyn zijn, om welke reden men de witte eerst gemaakte tanden in wat Coffy water, waar in een brokje aluin is gesmolten, legt, waar door zij even zo geel of bruin agtig worden, als die in de mond vast staan. Indien men menschen tanden gebruikt, dan moeten dezelve naar de opening, die tussen de vaststaande tanden gevonden word, door de vijl gefatsoeneert worden, om dezelve daar in te doen sluiten: men

zaagt ze af op behoorlijke lengte, men drild'er zijdelijk gaatjes door tot de draden, waarmede zij aan de naaststaande vaste tanden gebonden worden: wijders worden ze met een ronde vijl of zogenaamde rattestaart aan 't ondereind met een sleuf voorzien, om het tandvlees daar in te sluiten: zo er holte ter plaatse daar zij is afgezaagd, in de tand gevonden word, vuld men dezelve met loot, harst, of mastic. Alle tanden, waar zij ook in de mond gebruikt worden, moeten onvermijdelijk zulk een sleuve ter vasthouding hebben, 't zij dat dezelve uit een of meer stukken bestaat, zie Tab. 10, fig. 1, 2 en 3a. Deze sleuv moet niet alleen gemaakt worden voor het tandvlees, maar zelfs in beide zijden, om teffens aan weerkanten met de naastaan staande tanden te sluiten. De draden daar men dit mede vastbind, maakt men van goed garen: maar 't is veel beter dat men die van draat wit onbereide zijde in olie of gesmolte wasch gedoopt, maakt, vele namen ook dun goud of zilverdraat, maar dewijl het zelve niet al te vast aansluit, is de gedagte zijde veel beeter, waar mede altijd zo na aan het tandvlees gebonden word als 't immers mogelijk is. Als men verscheide menschen tanden als fig. 2 Tab. X wil aan een zetten, dan worden die met een goud of zilver plaatje b. zoodanig aan een geklonken, dat de nageltjes vlak, en zonder uitsteken met de oppervlakten, zo agter als voor, ongevoelig zijn. Als er verscheijde tanden naast mal-kander moeten gezet worden, dan maakt men dezelve uit een stuk, en zommige doen die maken van zilvere plaatjes die zo gedreven en gesoudeert worden, dat zij hol blijven om niet te veel zwaarte te hebben; deze worden gemallieerd — de eerste aanduiding der porceleinen tanden, mijne Heeren — als natuurlijke tanden, maar dewijl het veeltijts gebeurd, dat dezelve moet veranderd worden, zo is de manier van tanden uit osseschinkel te maken, de beste. Indien het gebeurd dat eenige tanden weg zijn, zoodanig dat 'er in die tussenspatie nog eenige goede zijn blijven zitten, dan maakt men tot die tussen-ruimtens twee stukken, die in ieder gadt stuiten, deze klinkt men met een zilver plaatje zoodanig aan een, dat 'er

tusschen die spatie plaats voor de gezonde tanden opening blijft, om er tussen beide te kunnen komen, in dit plaatje dat agter de gezonde tanden komt, drild men gaatjes waar door de draden passeren om ze aan die gezonde tanden vast te maken, het welk de konsttanden zeer versterkt, omdat zij als dan op drie plaatsen, behalven door haar sleuv, gehegt zijn, ziet het voorbeeld, Tab. X. fig. 3. Zommige willen, dat wanneer een wortel in de kas is blijven zitten, die in zig een holte heeft, waarin de vaten te voren gelegen hadden, men dit gadt met een priempje zal wijder boren en daar een pennetje of schroefje indraien, 't welk voor een gedeelte daar is uitstekende, om in de konsttand, waar in een gaatje gedrild is, het zelve te steeken, en door zeker onsmeldbare lijm daar in te hegten, of met een schroefje door de tand in het gadt der wortel te schroeven: maar dewijl dit doen mij gebrekkelijk voorkomt, zo oordele ik niet nodig die manier te beschrijven. Tot het maken der tanden behoren veele werktuigen, die zig alle gemakkelijk laten vinden, en de geenen, die wat handeling hebben, zijn daaromtrent niet verlegen, behalven wat aangaat het maken der sleuv, die over het tandvles moet sluiten, want verondersteld; dat het stuk uit verscheide tanden of uit een gehele rey, t' zij onder of boven moet bestaan, dan kan zulcx om deszelfs kromming met geen regte ratte-staart gedaan worden, en daarom neemt men eenige regte ronde vijlen die men ontleat of week maakt, en deze gloeiend zijnde buigt men ze als een openstaande ring zo wijd of eng als men oordeelt daar toe te behoren. Door het woord open moet men verstaan een spirale buiging, waar mede men alsdan de rondte van de beenkassen kan opvolgen, en een goede holte na 't beloop van het kromme stuk invijlen. Het gebeurt menigmaal dat in 't geheel de boven of onderste reien tanden, of ook beide te gelijk weggkomen, waar door niet alleen misstand, maar teffens belemmering in spraak en onvermogen tot kauwen word veroorzaakt. Om deze gebreken te verbeteren, heeft men zekere machine uitgevonden die ik mede op mijn tiende plaat fig. 4 heb afgeschetst, waarbij klaar te zien

is hoe men de boven rey der tanden weg zijnde, een nieuwe rey van konsttanden uit een stuk A. gemaakt, in de mond kan zetten, wel vasthouden en pal tegen de bovenkassen of 't tandvlees, door middel van twe stale veeren B. doen sluiten, waar door dit stuk als de mond open gaat, even zo wel als of die geslooten was, daar tegen aandringt, vermits beneden op de onderkaak, voor en agter de tanden, 'twe halve ronde bogen C. C. van goud of zilver gelegen zijn, in welkers buitenste agtereind die veeren, welke van het agterste der konsttanden komen, vast zijn. Ten einde nu dit stuk der gemaakte tanden vast blijve en door haar sleuv d. het tandvlees moge omvatten, zo maakt men 'ter plaatse, daar men in de onderkaak vaste tanden heeft, en ruimte gevonden word, zo veel ver-gaarstukken e. e. e. als er nodig zijn; die gebogen of brugs-gewijs over het tandvlees heen gaan en tegen de vaststaande tand der onderkaak kunnen leunen, waar door het voor en agterwaarts glijen belet word. Deze nu verhaalde manier kan ook, de onderste reye tanden weg zijnde, op dezelve wijze worden verbeterd, indien men maar enkelijk een omkeering maakt. Even zo ende met weinig onderscheid, als blijvende reijen, indien de onder- en boven-tanden weg zijn, maakt men twee stukken tanden als bij fig. 5. verstaanbaar is afge-beeld; echter staat hier bij noch te erinneren, dat het ver-gleijen verhindert moet worden door een dieper sleuv, die wel naar het beloop der kaak, het tandvlees moet bevatten, waar door deze stukken nog voor nog agterwaarts kunnen wijken, zijnde door de veeren onophoudelijk tegen de kaken aange-drongen. En dewijl het zeer op de nette omtrek der kaak aan-komt, zo is de beste manier hetzelve met een smal strookje loot na te bootzen in dier voegen, dat men hetzelve tegen de kaak, ter plaatse daar het tandvlees eindigt, aanhoudend drukt, en de nette form geeft, die men bij de kaak vind, waar na men de bogt van dit loot (wijl het door zijn buigzaamheid doch, ligt verzet, ten eersten in weeke potaarde druk, 't welk men voor al eer het droog geworden is, met een mesje afsnijdt

en tot een goede mal formeerd, om het mondstuk daar na te maken. Onzen Heer Schrijver meend wel te raaden, met de tanden des avonds, als men te bedde gaat geduurig uit te nemen, ten einde zij niet mogen vervuilen, 't welk in vele gevallen zeer nadeelig kan zijn, om dat, als men daar aan gedurig is hoetelende, de naaststaande te veel hebben te lijden en los worden; ook wanneer de konsttanden eens vast en welgeschikt zitten, zo is het beter dat men die zo laat tot die tijd toe dat men 't hoog nodig oordeelt daar uit te nemen, als wanneer men dezelve met een klein tandeborsteltje in warme azijn gedoopt, schoon maakt, nieuwe draden geeft, en na dat de geheele mond gereinigt is, weder inzet.

Uit het hoofdstuk, dat handelt over het openen van 't Tandvlees, wil ik slechts aanhalen, dat Ulhoorn opmerkt, dat doorbrekende tanden niet alleen bij kinderen, doch ook bij oude lieden schromelijke toevallen en zomtjits de dood veroorzaken. Hij zag ook reeds, dat menigmaal de kiezen of tanden in haar kassen scheef leggend zijdeling tegen de wanden der kassen aanstooten en het voor dezelve niet wel mogelijk is door te komen, waar door dan ook de ergste toevallen worden veroorzaakt.

Ook acht hij het dikwijls onnoodig bij moeielijke doorbraak het tandvlees te inciseeren, omdat het tandvleesch verhardt. „Dit heb ik” — zoo vertelt hij — „in onnoemelijke gevallen van deze aard ondervonden en in mijn eijgen persoon, mijne laatste maaltanden bekomende, heb ik op dezelve doorvljminge laten maken, die haastiger toeheelde als de kiezen wilden doorschieten, weshalven in korten tijd mijne toevallen zo groot wierden, dat ik nog heden verwondert ben zulx te hebben kunnen doorstaan. Ik wil niet zeggen dat deze toevallen alleen uit de hardheid der lidteekens waren voortgekomen, dog is 't zeker dat dit ongeval daar aan veele zwarigheden heeft toegebracht.”

Daarna gaat Ulhoorn over tot de behandeling van z.g. Epu-
liden en haalt aan, dat „indien d'Epulis in de kassen der
bovenmaaltanden komt, en met verderving verzeld is, het

menigmaal gebeurt dat de uitspatting van 't vlees tot in het Autrum Highmori doordringt, als wanneer d'allerbequaamste Heelmeester veele zwaarigheden ter genezing komt 't ontmoeten; niet te min als de tanden zijn weggenomen, moet men, zo als reets elders gemeld is, tot in de holte der kaak met dunne Couteriën branden." Het hoofdstuk over het onstoken zijnde Gezwel bevat niet veel bijzonders, doch is het opmerkelijk, dat hij pilletjes van een zalf met myrrhe vermengd, in de abscesholte brengt.

Vervolgens krijgen wij nog hoofdstukken over het snijden der tongriem, van de scanula, van de kanker der tong, van de verzweringen in 't verhemelte en over het sluiten der gaten, die door 't verhemelte tot in de neus gaan.

Bij het voorlaatste merkt Ulhoorn aan, dat 't dikwijls gebeurt dat aan het verhemelte ontstekingen voorkomen, die zomtijts tot verettering overgaan, welke door onkundige Heelmeesters, om dat ze 'er gemeenlijk wat blauwagtig uitzien, als boosaardig worden aangemerkt, zo als voor eenigen tijt of om gewin, of uit onkunde aan een jongman van Naarden door een waanwijs en over 't paart gezette Heelmeester, voor een zwarte kanker wierd uitgekreten, daar het integendeel een ettergezwel zijnde door een vermurvende mondspoelinge rijp geworden, zelfs doorbrak en met honig bestreken haastig genas".

Bij den zestien eeuwschen Franschen heelmeester Ambroise Paré vindt men reeds een plaat met sponsje afgebeeld om defecten in het verhemelte te bedekken; onze hollandsche heelmeester geeft ons volgende bijzonderheden: „'t Gebeurt menigmaal, dat de gaten in 't verhemelte alleen in het spierige aan de uvula en agter het beenige gevonden worden, in welken toestand men zeer voorzichtig moet zijn, om dat, wanneer men te zware sponzen gebruikt, dat deel te veel wordt gerekt en uiteengespannen, waaruit ontstekingen en doorscheuringge ter zijde de Uvula komen te ontstaan. Om deze reden moeten de sponzen zo geschikt zijn, dat zij maar even met gemak daar in kunnen gebragt worden, met die voorzorge

om de altijd durende wrijving te beletten, dezelve des nagts daar uit te laten, ten einde men door die rust meerder sterkte moge behouden. Indien het vlezige geheel is doorknaagt en geen rand aan de agterzijde word gevonden, dan is er geen hulpe tot stopping uit te vinden. De beste van deze is, wanneer het gat in het benige wezen zelfs gevonden word, om dat men in 't zelve met alle veiligheid en kragt de spons wel klemmende kan invoeren, waar door het gat niet alleen stopt, maar ook de plaat te vaster tegen het verhemelte kan aangedrongen worden. Alschoon men gemeenlijk bij ijder de zilvere of goude plaatjes vind aangeprezen zo zijn de eerste geheel te verwerpen om dat zij niet alleen te ligt beslaande, zwart en vuil worden, maar om hare stijfheid, die ook niet ligt de onderscheide figuur of holte van 't verhemelte kan navolgen en opening latende; moet verworpen worden, daar integendeel het goud om zijn buigzaamheid, mits men daar toe best en dun goud neemt kan mede geeven en de figuur van het verhemelte aannemen. Dog dewijl wij wekere stoffen dan goud hebben en die teffens geen besmetting aannemen, ook dus gevoegelijk met de vingers kunnen gebogen worden, zo verkies ik veel liever dezulke, te meer om dat men die vaardig, en zeer gemakkelijk kan bereiden, en zo als mijn gewoonte is, in voorraad in de instrumenten kast gereed houde, om zig daar van te bedienen. De manier om dezelve te vervaardigen, is, dat men het plaatje Tab. X. fig. LL. A. met een schaar de vereischte figuur geeft, vervolgens met tin het krammetje B. met zijn twee vlakke vleugels door de kaarsvlam en pijp daarop zoudeert, wel zorg dragende, dat het gat D. en het gaatje E. wel open blijven, door welkers openinge met de naald, een zeer fijne effene spons zo word vastgemaakt, dat dezelve 'er onmogelijk af kan, en door het uithalen niet agter blijve. Zo iemand van deze toestoppinge verder en nuttelijk begeert onderregt te zijn, die kan nalezen de zonderlinge uitvindingen van Mr. Fauchard. de Parijsze druk Tom II. pag. 283. enz., alwaar deszels afbeeldingen in 't koper zeer zindelijk zijn medegedeeld."

Wij weten, geachte collegae, dat defecten in het harde ver-

hemelte vroeger meer voorkwamen dan nu; in de verklaring van plaats X zegt dan ook Ulhoorn: „dat zoo'n werktuig (plaatje van tin of loot) in een oogenblik gemaakt is: „want als ik daar aan ben, maak ik er in korte tijd zo veel dat ik met dezelve een partij goede vrienden voorzie, en zelfs in voorraat behoude.” Dit wijst, dunkt mij, op een nog al veelvuldig voorkomen van het ongemak.

Geachte Collegae, ik zal dit overzicht van onzen zonder twijfel praktischen heelmeeester eindigen, met 'n tirade die hij houdt bij de beschrijving van het insnijden van het tandvleesch bij kinderen: „dier zal ik alleen zeggen dat verscheiden onwetende Doctoren dit doen aan de toegevende, onwetende en onderdanige Chirurugijsn ordonneren uit te voeren, niet tegenstaande een menigte kinderen aan die operatie sterven, waar van ik onderscheide zulke uitslagen door twee jonge Doctoren, die tot schade der Inwoonders veel in practijk zijn. gezien heb: dog dat ik dit doen niet geheel verwerpe is waar, maar ik wenschte dat deze waanwijze lieden dit doen bescheidentlijker wisten te onderscheiden, of zig minder met de Chirurgie bemoeiden, om dat ze in waarheid van deze Konst niets weten.”

Op dit thema zijn variaties mogelijk.

Bijna had ik iets vergeten. Gij hebt zoo juist gelezen, dat Ulhoorn „goede vrienden” met plaatjes van tin en lood voorzagt. Behalve „goede vrienden” had hij echter ook — wie heeft ze niet — collega's, die ijverzuchtig op hem waren en in het „Vijfde Vervolg van de Latijnsche en Nederduitsche Keurgedichten” gedrukt bij P. v. d. Goes, t' Utrecht 1729, stort een heelmeeester, J. H. Franken in een „Beleefde Brief aan Hendrik van Ulhoorn” zijn gal over hem uit (bldz. 104). De naijverige collega schrijft daarin zeer onbeleefd: „Maar Handwerker, van C XX III Operatiën; (daar onder begrepen losse Tand en vast te maken, en andere in plaats te zetten:) hoe is dit te begrijpen? Wat kunt gij losse tanden vast zetten, wat hoeven 'er dan andere in de plaats gebragt; de Quakzalvers zeggen wel, van tanden uitneemen, en wederom de plaats

met andere te vullen; maar niet die vast te zetten en dan nog te verdubbelen, (gelijk men bij U ziet. Ergo is het opswetsen, het werk van een Quakzalver in eenen quaden zin.) Zoo is de sluitrede hier; gij zijt een Quakzalver, en gij wilt mij met dien naam bekladden? Maar mij een Quakzalver te noemen, zal ik mij niét eens bekreunen, terwijl 't een Doctor, Apothequer en Chirurgijn beteekent."

Heden ten dage is er geen gebrek aan scheldpartijen; ik zal daarom den heelmeester Franken maar niet verder aanhalen.
